

Dariusz Kalina

Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce

cz. 17

Wieś Trzemosna

Daleszyce 2023

Wydawca:
Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach
26-021 Daleszyce, pl. Staszica 9
NIP: 657-18-95-708
gmina@daleszyce.pl

Redakcja: Piotr Ferens

Projekt okładki: Adam Malicki

Opracowanie graficzne, skład i druk:
Studio Reklamy ADfactory Konrad Kraska
25-369 Kielce, ul. Żeromskiego 13
NIP: 657-292-77-29
adfactory.reklama@gmail.com

ISBN: 978-83-969562-0-0

© Wszystkie prawa zastrzeżone – Dariusz Kalina; Urząd Miasta i Gminy w Daleszycach.

Z przyjemnością oddajemy w ręce Państwa „Materiały do dziejów miasta i gminy Daleszyce”. To znaczący materiał historyczny dotyczący naszej Małej Ojczyzny. Na kartach 18 publikacji autor przywraca odległą historię wielu miejscowości z którymi spojrzenie na dzisiejszą gminę, w XXI wieku, staje się prawdziwe i pełne. Wiele ciekawych informacji będzie zapewne dla czytelnika zaskakujących. Zachęcam do lektury i rozwijania wyobraźni historycznej o tym, skąd nasze korzenie, o ziemi, na której się urodziliśmy, którą zamieszkujemy, o miejscach, gdzie pracujemy i wypoczywamy, a które to miejsca przed wiekami zamieszkiwali nasi przodkowie! Życząc miłej lektury, wierzę, że w wielu czytelnikach odezwie się pasja historyka.

Dariusz Mironiński

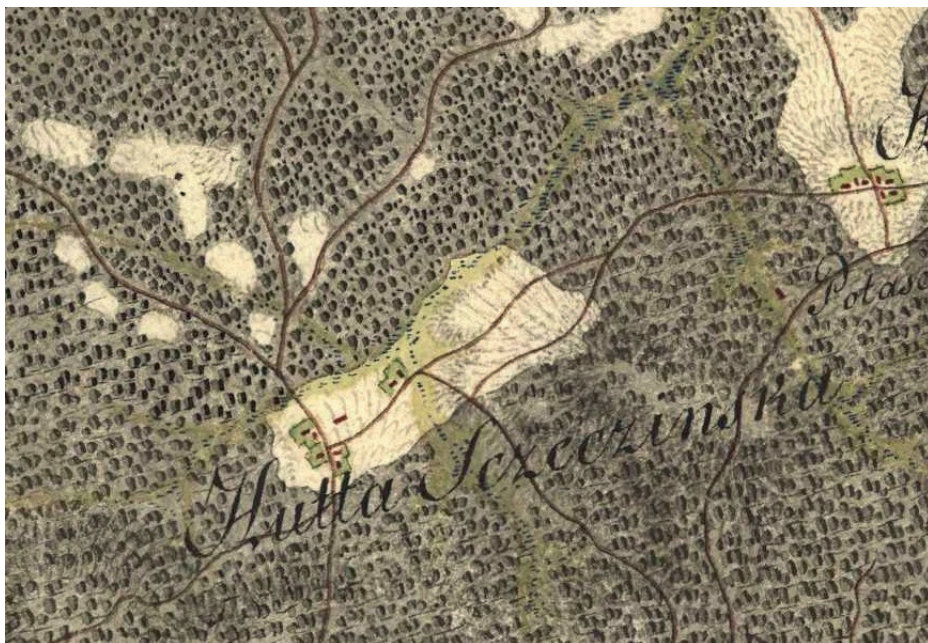

Pieczęć okrągła (30 mm.) wyobraża na tarczy wagę. W otoku napis bardzo uszkodzony ..... DALESECE.....
Pieczęć wyciśnięta na dokumencie z 1789 r. (Pieczęcie miast dawnej Polski, Wiktor Wittyg, Kraków-Warszawa 1905)

TRZEMOSNA

Wieś położona jest na południowym stoku wzniesienia 295 m n.p.m., na leśnej polanie, w widłach dwóch niewielkich strumieni. Na *Mapie Galicji Zachodniej* (1804) domy stały przy drodze prowadzącej ze Szczecna do Borkowa. Dwa budynki widnieją przy niewielkim strumieniu, co wskazywać może dawną hutę szkła. W pocz. XIX w. była to niewielka osada, na marginesie mapy została oszacowana na 6 domów i 3 mężczyzn.

Była to osada hutnicza należąca do właścicieli Szczecna. W XIX wieku w sąsiedztwie funkcjonowały Huta Bury, Leonów czyli Korwin.

Teren wsi Trzemosna, tu jako *Huta Szczecińska*, na mapie Galicji Zachodniej, za: <https://maps.arcanum.com>, data pobrania 21.01.2022 r.

Nazwa była zapisywana jako *Trzemoszyna* (1488), *Huty* (1785), *Huta Stara* (1801), *Huta Szczecińska* (1804), *Huta Stara*, *Trzemeszna*, *Trzemoszna* (poł. XIX w.). Słowo „huta” odnosiło się w języku staropolskim wyłącznie do zakładu produkującego

szko¹. Z kolei słowo *trzymosna* nawiązuje do rośliny, na określenie której używano staropolskiego słowa *trzemcha*².

Według Słownika staropolskiego dotyczy rośliny *czosnek niedźwiedzi* (*Allium ursinum* L.), gatunku rośliny z podrodziny czosnkowych. Rośnie ona dziko w runie wilgotnych lasów liściastych, często w postaci rozległych łąnów. Roślina od dawna jest wykorzystywana jako roślina jadalna, lecznicza a nawet ozdobna. Należy wskazać, że według A. Kamińskiej *trzemcha* to roślina o nazwie czeremcha (*Prunus padus* L.)³.

Nie znamy czasu powstania osady. Powstała zapewne w końcu XV w. -choć *Księga Uposażeń* Jana Długosza w połowie XV w. jej nie wymienia. Pierwsza wzmianka na jej temat pochodzi z czasów zatargów pomiędzy właścicielami dóbr Szczecno a starostą szydłowskim, dotyczącej podatku zwanego „stacją”, płaconego przez poddanych dóbr królewskich. W tej sprawie w dniu 17 XI 1488 r. król rozsządził spór pomiędzy starostą szydłowskim Mikołajem z Kurozwęk, a Mikołajem Borkiem herbu Wąż o stację z posiadłości Szczecno, Ujny i Trzymosna⁴. Dobra te znajdowały się na terenie starostwa szydłowskiego, parafii pierzchnickiej⁵.

Dobra Szczecno na mapie Polska XVI w., widoczne wsie Szczecno i Ujny, ale brak jest osady Trzymosna, za: *Atlas Historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, cz. 2. Komentarz, Indeksy. Mapy, Warszawa 1993.

- 1 A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 174.
- 2 A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego...*, ss. 580-581.
- 3 A. Kamińska, *Nazwy miejscowe dawnego województwa sandomierskiego*, cz. 2, Wrocław 1965, s. 58.
- 4 AGAD MK sygn. 4892.
- 5 E. Wiśniowski, *Prepozytura wiślicka...*, ss. 61-62.

Okoliczności powstania osady wśród starej puszczy, odnotowanej w średniowieczu, można powiązać z występującymi w okolicy wsi rudami żelaza oraz śladami ich dawnej eksploatacji. Literatura odnotowuje pozostałości dawnego górnictwa rud żelaza w formie szeregu starych zrobów górniczych, w formie nieregularnych zagłębień, o średnicy 2-6 m. i głębokości 1-3 m. Wokół tych zrobów występują niewielkie hałdy do 0,5 m. wysokości zawierające drobne okruchy piaskowców kwarcytowych dewonu dolnego⁶. Prace te mogły być prowadzone przed 1488 r. z inicjatywy starostów szydłowskich, a po przekazaniu dóbr Szczecno w prywatne ręce w formie dzierżawy, mogły być zaniechane z powodu trudności z ich wydobyciem.

Źródła pisane milczą o tutejszej rudzie, a sama nazwa Trzemosna znika na dłuższy czas. Dopiero w końcu XVIII w. pojawia się *Huta* w obrębie parafii Pierzchnica, w dobrach rodziny Kochanowskich Korwinów (zob. hasło: *Szczecno* w niniejszej serii wydawniczej).

Źródła austriackie w 1801 – 1808 podają, że we wsi Huta Stara należącej do dominium Szczecno (leżącej obok Huty Nowej, należącej do tegoż dziedzica), było 12 domów zamieszkałych przez 11 rodzin. Wśród nich było 9 chłopów, 1 chałupnik. Mężczyzn było 13, kobiet 32, a cała ludność liczyła 55 osób⁷.

Osada przeszła w ręce Wojciecha Nowosielskiego, który wybitnie się odznaczył w rozwój XIX wiecznego przemysłu w tych stronach. Po jego śmierci przeszły one na ręce żony, potem synów, a wreszcie wdowy po jego synu, zabitym w nieszczęśliwym wypadku. W 1846 r. należały do Antoniny z Mioszszewskich Nowosielskiej, a obejmowały one oprócz Szczecna wsie: Ujny, Pierzchniankę, Leonów, Holendry, Trzemosną, Hutę Szklaną, Borków, Kaczyn, Słopiec i Czarną⁸. W tym czasie powstały interesujące opisy zabudowań mieszkańców i budynków dworskich na terenie wsi⁹.

W XIX w. osada były niewielka, liczyła 9 osadników z 123 morgami gruntu oraz grunty dworskie należące do danego zakładu i karczmy. W okresie popowstaniowym (1864) doszło do tzw. urządzenia wsi. W jej wyniku dokonano uporządkowania siatki gruntów nadanych, wzniesienia domów przy nowo wytyczonej drodze wiejskiej, wytyczenia wspólnych łąk, pastwisk i lasu¹⁰.

Po zakupie dawnych dóbr szczecińskich w 1899 r. przez Stanisława Skarbińskiego, rozpoczął się proces naprawy zakładu w Hucie Wojciechów¹¹. W tym celu powołał

6 Z. Rubinowski i in., *Metalogeneza trzonu paleozoicznego Gór Świętokrzyskich*, „Instytut Geologiczny. Prace” 1966, s. 276.

7 *Słownik miejscowości i elity wiejskiej zachodniej Małopolski w latach 1772-1815*, za: <http://www.gospodarka-galicji.pl>, data: 21.01.22 r.

8 SGKP, t. 11, s. 834.

9 AP w Kielcach, Dyrekcja Ubezpieczeń w Warszawie, *Wykazy ubezpieczenia i szacunki szczegółowe zabudowań wsi Trzemoszna, pow. kielecki, gub. radomska gmina Szczecno* (1846), sygn. 21/17/0/-/320a.

10 AP w Kielcach, Urząd Gubernialny Kielecki do spraw Włościańskich [*Trzemoszna, gmina Szczecno, powiat kielecki*] (1864), sygn. 21/40/0/14/1699; AP w Kielcach, Urząd Gubernialny Kielecki do spraw Włościańskich [*Trzemosnia, gm. Szczecno - przedstawienie tabeli likwidacyjnej*] (1865-1898), sygn. 21/40/0/2.2./1163.

11 D. Starościan, *Inżynierowie z rodziny Skarbińskich*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2012, R. 57, nr 2, ss. 147-179; A. Skarbak-Skimborowicz, hasło: *Stanisław Skarbiński, inżynier górnictwa, mechanik, dyrektor kopalni*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 38, Kraków 1997, ss. 31-33.

on do życia Kieleckie Towarzystwo Asekuracyjne WYROBÓW ŻELAZNYCH, które przejęło wszystkie sprawy związane uporządkowaniem spraw ekonomicznych oraz towarzyszącego mu majątku ziemskiego¹².

Ponownie zainteresowano się skarbnami podziemnymi znajdującymi się pod powierzchnią ziemi koło Szczecna i Borkowa oraz znajdującymi się w sąsiedztwie sporych lasów, które dawały możliwość produkcji sporej ilości węgla drzewnego. Utworzono tu folwark, dla ochrony lasów leśnictwo, a w celu intensyfikacji procesu produkcji założono w Trzemosnej telegraf i linię telefoniczną (!)¹³.

Zapomniana przemysłowa epoka w dziejach wsi Trzemosna wymaga dalszych badań. Na uwagę zasługuje mapa wsi z okresu sprzed pierwszej wojny światowej¹⁴. W latach międzywojennych osada włościańska obejmowała zabudowania i przestrzeń 11 mórg 157 prętów gruntu¹⁵. Okręgowa Komisja Ziemska w Kielcach w 1926 r. postanowiła scalenie gruntów dawnych osad leśnych Ujny, Czarna i części wsi Huta Szklana¹⁶.

O jednym z niewielkich wzniesień podawane są miejscowe legendy. Jak donosi strona internetowa Gminy Daleszyce, *Legenda głosi, że na jej szczycie spożywał posiłek król Władysław Jagiełło ze swoją świtą. Szedł on z wojskiem na Św. Krzyż, aby pomodlić się przed zbliżającą się bitwą pod Grunwaldem. Na pamiątkę pobytu monarchy ludzie wykuli w ogromnych głazach stół i łóżko*. Luźnym nawiązaniem do podania jest publikacja Marka Skuzy, związanego z miejscowością pt. *Legenda o Osance i Kamiennym Rycerzu*.

Od 2010 roku w Trzemosnej funkcjonuje świetlica Miejsko Gminnego Ośrodka Kultury w Daleszycach, a od 2018 r. w jej budynku znajduje się także siedziba Lokalnej Grupy Działania „Białe Ługi”.

---

12 *Księga adresowa Królestwa Polskiego na rok 1904*, R. 5, Warszawa 1905, s. 39.

13 AP w Kielcach, Rząd Gubernialny Kielecki, *O razrěšenii Kěleckomu Akcionernomu Obščestvu provesti telegrafnuju i telefonnuju liniju ot iměnija Ščecno do foł'varka Trzemošna* (1903-1904), sygn. 21/31/0/-/5928.

14 AP w Kielcach, *Zbiór kartograficzny Archiwum Państwowego w Kielcach, [TRZEMOSNA gm. Szczecno pow. kielecki]* (1913), sygn. 21/460/0/1/520.

15 APK, Hipoteka powiatu kieleckiego, *Księga Hipoteczna wieś Trzemosna nr 1 nieruchomości we wsi Trzemosna, gminy Szczecno, powiatu kieleckiego wraz ze zbiorem dokumentów* (1922-1938), sygn. 21/1024/0/-/1318

16 AP w Kielcach, Okręgowy Urząd Ziemi w Kielcach, *Plan gruntów obszaru scaleniowego wsi Ujny, pow. kielecki oraz wsi Czarna i części wsi Huta Szklana... Scalonych na mocy orzeczenia Okręgowej Komisji Ziemskiej w Kielcach z dnia 18 sierpnia 1926 r.* (1926), sygn. 21/105/0/33/7881.

Niniejsza niewielka książeczka powstała z inicjatywy Burmistrza Miasta i Gminy Daleszyce Dariusza Meresińskiego i Rady Miejskiej w Daleszycach. Jest jedną z 18 niewielkich pozycji prezentujących pierwsze kroki w dziele stworzenia pełniejszej opowieści o dziedzictwie narodowym na terenie miejscowości wchodzących w skład gminy Daleszyce.

f Dariusz Kalina
www.dariuszkalina.net

Dariusz Kalina, historyk, publicysta, badacz i popularyzator dziedzictwa narodowego z terenu dawnego województwa sandomierskiego. W latach 2001-2013 pracownik Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Kielcach na stanowisku specjalista ds. kwerend źródłowych, a ostatnio pełnił obowiązki dyrektora Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Kielcach. Od wielu lat jest inspiratorem i organizatorem konferencji i o charakterze kulturalnym, naukowym i popularno-naukowym dotyczących budownictwa rezydencjonalno-obronnego, zmagają związanych z urbanistyką oraz roziedleniem rycerstwa. Oto niektóre publikacje, w których znajdziemy jego artykuły: *Późnośredniowieczne zamki królewskie na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, red. L. Kajzer, Kielce 2005; *Dzieje Chęcin, Chęciny* 2007, *Fundacje kancлера Krzysztofa Szydłowskiego*, red. W. Iwańczak, D. Kalina, R. Kubicki, M. Wardzyński, Lisów 2012; *Busko i jego Zdrój* red. D. Kalina, W. Legawiec, Busko 2014; *Na włoszczowskich grodach historii. Materiały z sesji naukowych odbytych w Gruszczyńcu, Ludyni, Olesznie, Włoszczowie poświęconych dziejom powiatu włoszczowskiego*, red. D. Kalina, Kielce-Włoszczowa 2012; *Parafia Krasocin na przestrzeni dziejów* red. D. Kalina, A. Malicki, Krasocin 2016; *Dziedzictwo kulturowe na terenie Gminy Chmielnik, Chmielnik* 2016; *Busko-Zdrój, Dzieje miasta w XIX-XX w., Budko-Zdrój* 2017; *Gmina Rytwiany. Dziedzictwo kulturowe, Rytwiany* 2017; *Miasto i Gmina Wiślica, Wiślica* 2018; *Z dziejów Włoszczowy i okolic*, red. I. Boratyn, M. Staniaszek, Włoszczowa 2020; *Parafia pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Tumlinie, Włoszczowa* 2021.

